

Zuidelijk Afrika

Maatschappij Cultuur Reizen

NAJAAR 2004 JAARGANG 8 NR 3 € 5,50

- ▶ Carl Niehaus verkondigt nu Gods woord
- ▶ Soweto Blues: de muziek van Zuid-Afrika

Ilha de Moçambique:
kruispunt van culturen

Nooit is alles gezegd

Ilha de Moçambique, ankerplaats op het kruispunt van culturen

TEKST: JORDANE BERTRAND, FOTOS: SIGRID SPINNOX

Het is moeilijk voor te stellen dat Ilha de Moçambique, een halve-maanvormig stukje land van drie kilometer lang en 500 meter breed, eeuwenlang de hoofdstad van Mozambique was en het centrum van de handel in de Indische Oceaan. Toch kwamen Afrika, Azië en Europa elkaar daar tegen, en maakten van het eilandje een uniek trefpunt van beschavingen. Om deze historische schat veilig te stellen, heeft de Unesco het eiland in 1991 op de werelderfgoedlijst geplaatst. Het omvangrijke plan voor het behoud van het erfgoed mag op zich laten wachten, de bevolking draagt de rijkdom van de cultuurvermenging in zich; elke ontmoeting is daardoor een reis.

De aankomst verloopt geleidelijk, alsof Ilha de Moçambique, dat gewend is aan de eerbewijzen uit een andere tijd, de moeilijk te veroveren diva speelt. Na een rit van enige honderden kilometers vanuit Nampula, over een groene weg tussen de baobabs, laat de drie kilometer lange brug tussen het continent en het eiland de spanning nog even duren. Als een juwelenschrijn in het turquoise water van de Indische Oceaan houdt het zijn schatten verborgen, alvorens zich zonder reserve aan de bezoeker te vertonen. Want als hij eenmaal de brug over is, wordt de reiziger gegrepen door het eiland en zijn uitzonderlijke mengelmoes: geometrische Afrikaanse

In het hoge noorden van de staat

Mozambique ligt een verborgen schat:

het eiland Mozambique. Tot een eeuw

geleden was dit de fascinerende hoofdstad

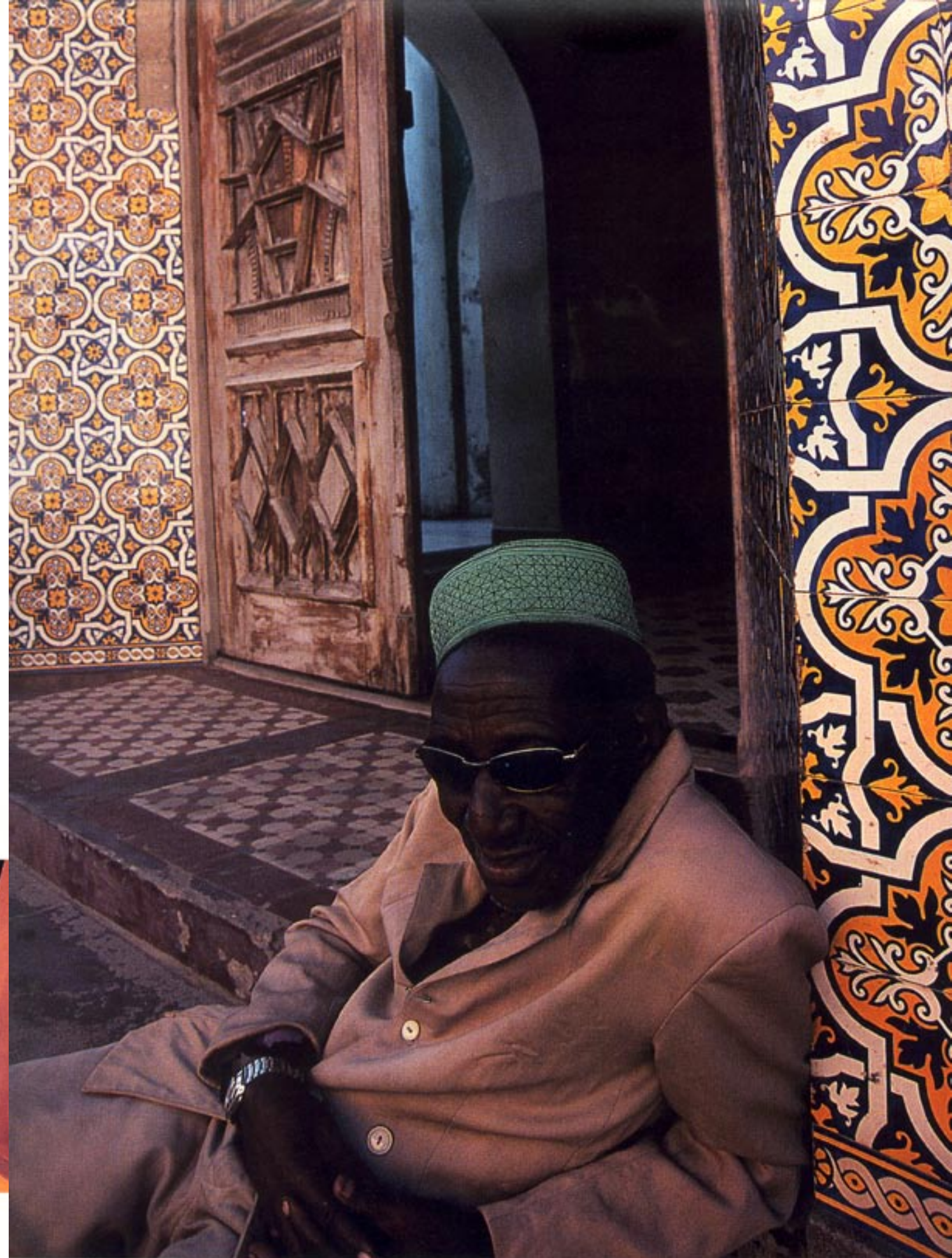
van het land. Nu behoort het tot het

werelderfgoed.

hutten, Arabische huizen met grote terrassen, schitterende Portugese woningen in hun ver-gane glorie, moskeeën, kerken, tempels... Het is niet onmiddellijk duidelijk op welk gedeelte van de aardbol of in welke tijd we ons bevinden, zozeer weerspiegelt het eiland, op zijn gevels en op zijn gezichten, de Arabische, Swahilische en Portugese veroveringen en de Indische en

Chinese invloeden, die zijn lot hebben bepaald. Omar, die op het eiland geboren is en uit een Indiase familie stamt, vat deze geschiedenis met een glimlach samen: "Mijn broer is getrouwd met een Afrikaanse, mijn zuster met een Portugees en ik met een Indiase, en allemaal hebben we Afrikaans bloed!"

Met zijn natuurlijke, beschut gelegen haven is het eiland Mozambique al heel vroeg het doelwit van in-haligheid geworden. Al vanaf de negende eeuw zijn de Arabieren van rond de Perzische Golf er aanwezig om de handel in goud, ivoor en slaven te laten gedijen. Het is trouwens emir Moussa Bey die er de scepter zwaait wanneer Vasco da Gama in 1498 aan land komt, tijdens een poging de zeeroute naar Indië te vinden. Afgezien van de opening van de specerijenroute, zou hun ontmoeting een onverwacht gevolg hebben voor de toekomst van Mozambique: het dankt er zijn naam aan. Bey wordt in

het Turks uitgesproken als Bek; de naam Moussa Bek verbasterde tot Mozambique en het eiland zou voortaan onder die naam op de Europese kaarten verschijnen!

Al snel vestigen de Portugezen zich op het eiland om zich te verzekeren van een veilige ankerplaats op de route naar Indië. In 1507 bouwen ze er een kleine vesting waar

ze een vijftiental mannen posteren. Ze bouwen ook een kerkje, de Onze-Lieve-Vrouw van Baluarte, dat tegenwoordig wordt beschouwd als het oudste Europese religieuze bouwwerk van Afrika. In 1558 begint de bouw van het fort São Sebastião, waarvan de dikte van de muren niets te gissen overlaat omtrent de felheid van de strijd om de hegemonie op zee. De Hollanders, ontevreden over de onderhandelingen met Lissabon

over de handel in de Oriënt, zijn trouwens de eersten die de Portugezen van deze strategische plek willen verjagen. Het eiland wordt maandenlang belegerd, eerst in 1607 en later in 1608. Na de totale verwoesting van de stad accepteren de Hollanders niettemin hun nederlaag en verleggen hun aandacht naar het Kaapse schiereiland. Sommige historici zijn er daarom van overtuigd dat het weinig had gescheeld of Mozambique was in Hollandse handen terechtgekomen en dan zou dat met Zuid-Afrika vermoedelijk niet het geval zijn geweest. Zuidelijk Afrika zou er dan heel anders hebben uitgezien...

Op uiterst soepele wijze

Ondanks de voortdurende aanvallen en plunderingen blijft het eiland Mozambique Portugees en wordt het de voornaamste ankerplaats tussen Lissabon en de Indische handelsposten. Het ziet een bonte stoet langskomen: onderkoningen, galeiboeven, handelaars, avonturiers. Gevolg van al dat korte vertoeven: de bevolking vermengt zich. Nog altijd een kenmerk van het eiland, waarvan de vreedzame coëxistentie van de verschillende gemeenschappen tot voorbeeld zou kunnen dienen in dit door

religieuze tegenstellingen geplaagde millennium. "Het is geen zeldzaamheid de religieuze moslimleiders te zien assisteren bij de kerstnachtmis, terwijl de priester hen komt groeten tijdens de islamitische feesten", benadrukt Antoine, een Franse architect die sinds een jaar of tien op het eiland woont.

Het had weinig gescheeld of Mozambique was in Hollandse handen gekomen

De meerderheid van de bevolking van het eiland is moslim; de islam- van soennitische overtuiging- wordt op uiterst soepele wijze gepraktiseerd. Een belangrijke figuur is sjeik Amur, de zoon van een Comorees die na een storm op het eiland aanspoelde. Met zijn negentig jaar is hij er de meest gerespecteerde religieuze leider en alle kinderen kennen zijn brommer. Ondanks zijn leeftijd besteedt hij uren aan het uitpluizen van

de geschiedenis van de moslimbroedersschappen op het eiland. "Mijn hoofd dient niet alleen voor het dragen van een sjaal, het slaat ook verhalen op", laat hij schalks weten. Niet veel verderop ligt een vrijwel verlaten hindoeïetempel, want het grootste deel van de Indiase gemeenschap heeft het eiland verlaten. Maar in sommige hutten in de volkswijken bewerken edelsmeden nog altijd zilver op de oude, door de Indiërs achtergelaten machines.

De luister van het Portugese koloniale tijdperk wordt verteld in de gangen van het vroegere paleis van de gouverneur, dat tegenwoordig tot museum is getransformeerd. Er wordt beweerd dat dit paleis zijn redding te danken heeft aan Samora Machel, de eerste Mozambikaanse president die, nadat een van zijn schildwachten een antieke stoel had beschadigd, had verordend dat het niet meer voor officiële bezoeken zou worden gebruikt. Het zou worden behouden als getuigenis van het koloniale verleden van het land.

Geheime deuren

In 1752 wordt het eiland Mozambique officieel de hoofdstad van het land. In die tijd verandert ook de aard van de

handel: de vraag naar slaven is groter dan die naar goud en ivoor. Duizenden Afrikanen worden via het eiland Mozambique naar de plantages in Brazilië of op de eilanden in de Indische Oceaan gestuurd. Talloze gebouwen hebben geheime deuren, luiken en ondergrondse vertrekken. Want de handel, die aanvankelijk was toegestaan, wordt voortgezet tot aan de jaren 1900, meer dan vijftig jaar na de afschaffing van de slavernij. "De binnenplaatsen van talloze huizen dienden als bewaarplaats voor de doorvoer van slaven, men verborg er mannen, vrouwen en kinderen", verklaart vader Lopes, een Portugese

priester die al veertig jaar op het eiland woont en een aantal historische onderzoeken heeft geleid.

Uit deze periode bestaat nog een grens die het eiland in tweeën deelt. In het noorden de stad van steen met haar rijke huizen van de slavenhandelaars, in het zuiden de stad van macuti, een woord uit het Swahili dat verwijst naar de kokospalmen waarmee de daken van de traditionele Afrikaanse hutten bedekt zijn. Deze hutten werden gebouwd in de enkele meters brede sleuven die ontstonden bij het winnen van de stenen voor de bouw van de koloniale stad. Wie de macuti-stad binnengaat, komt ineens in een andere wereld terecht: Afrika heeft midden op het eiland zijn plaats hervonden. Geuren van vis en maniok, bochtige straatjes, slierten kinderen, felle kleuren van de pagnes (rok van een grote doek) van de vrouwen en welluidende klanken van het Macua, de plaatselijke taal. Soms kun je op een straathoek zomaar getuige zijn van een tofo-dans, uitgevoerd door een groep vrouwen. Hun gezicht bedekt met een schoonheidsmasker, het msiro, houtpoeder vermengd met water, en gekleed in kleurrijke stoffen, laten ze hun lichaam golven en zingen ze met hun schelle stem. De vrouwen van het eiland Mozambique hebben de reputatie de mooiste van het land te zijn.

Het einde van de slavernij luidde ook op onherstelbare wijze het begin in van het verval van het eiland, dat zich de hele twintigste eeuw heeft voortgezet. In 1898 is de hoofdstad verplaatst naar Lourenço Marques, het huidige Maputo. In de loop der decennia is het eiland Mozam

SLAVEN EN DE EILANDEN IN DE INDISCHE OCEAAN

Ilha de Moçambique heeft een gemeenschappelijke geschiedenis met de andere eilanden in de Indische Oceaan: Mauritius, Réunion, de Comoren en de Seychellen. Eeuwenlang hebben ze als handelsposten gediend en actief meegewerkt aan de slavenhandel. Het eiland Mozambique was de overslagplaats voor de duizenden slaven die gedeporteerd werden naar de suikerplantages op deze eilanden. Sinds enkele jaren worden de banden tussen deze eilanden aangehaald. Na decennia van taboes wil de zwarte bevolking van Mauritius en Réunion haar wortels terugvinden. Er is in 2002 een symbolische vriendschapsovereenkomst getekend tussen het eiland Mozambique, de vertrekhaven van de slaven, en Mahébourg, de aankomsthaven op Mauritius. Het jaar daarop bood het festival van Baluarte, een festival voor muziek en podiumkunsten, aan traditionele zang- en dansgroepen van het eiland Mayotte (Comoren) en het eiland Mozambique gelegenheid elkaar te ontmoeten. Daardoor ontdekten zij talloze gemeenschappelijke punten in hun gebruiken. In 2004 was de tweede editie van dit festival aanleiding voor voorstellingen en een reeks lezingen over de historische banden tussen het eiland Mozambique en Réunion.

Praktische informatie

Hoe komt u er?

De dichtstbijzijnde internationale luchthaven is die van Nampula, de hoofdstad van de Mozambikaanse provincie met dezelfde naam. Er worden regelmatig vluchten verzorgd vanuit Maputo en Johannesburg door de LAM, de nationale luchtvaartmaatschappij.

Het eiland Mozambique is vanuit Nampula te bereiken met het openbaar vervoer of per taxi, via een onlangs gerenoveerde asfaltweg van 250 km.

Waar overnacht u?

Twee gastenverblijven, gelegen in de historische wijk, zijn bijzonder aangenaam:

* Escondidinho, Antoine Milérioux, Praça dos Mourelros, tel. 06610078

* O Patio dos Quintalinhos, Gabriel Meiazi, Rua dos Celeiros 17, tel. 06610139 (www.patiodosquintalinhos.com)

Vanuit de voornaamste hotels in Maputo worden all-in arrangementen aangeboden voor hotel Omuhlipiti. Dit biedt kamers met airconditioning en televisie, maar heeft weinig charme. Het kost weinig moeite om in verschillende wijken van het eiland kamers te vinden bij de bewoners.

Wat is er te zien?

Het eiland is een waar openluchtmuseum. U hoeft maar door de straatjes te dwalen om de architectonische schatten te ontdekken en de bijzondere sfeer te proeven.

Wat u niet mag missen:

* het fort São Sebastião, elke dag geopend.

* het São Paulo museum, het vroegere paleis van de gouverneur. Informatie over openingstijden bij het kantoor van het museum. Daar kunt u tevens informatie krijgen over het erfgoed van het eiland.

bique in vergetelheid geraakt. Zelfs de brug, die in de jaren zestig werd gebouwd om dit verval te beperken, heeft er niets aan veranderd. Grote schepen komen er niet meer. Lucio Carrière, een klein mannetje van 84 jaar, de zoon van de voorlaatste Franse consul, vertelt over zijn jeugd. "In die tijd was alles wat we nodig hadden op dit eiland te krijgen. Het was net als in Europa. De schepen losten hun goederen op elk uur van de dag of de nacht. Tegenwoordig kan ik niet eens meer medicijnen voor mijn hoge bloeddruk krijgen", klaagt hij.

Herstelwerk

Tegenwoordig zijn er alleen kleine vissersboten op de turquoise zee te zien. De netten worden uitgeweid aan de achterkant van de dhows, de bootjes met het driehoekige zeil die kenmerkend zijn voor de hele Afrikaanse oostkust. Meer dan duizend vissers gaan elke ochtend de zee op om het eiland te voeden. Maar de nabijheid van de zee kan de schreeuwende armoede niet verhinderen, temeer daar het eiland lijdt aan ernstige overbevolking. Er zijn bijna twaalfduizend personen geteld, waarvan de meerderheid het vasteland is ontvlucht tijdens de burgeroorlog tussen Frelimo en Renamo. De immense lege zalen van het ziekenhuis dat vroeger het grootste van oostelijk Afrika was en waar nu slechts één arts werkzaam is, getuigen van de verfloeding van het gezondheidsstelsel.

Het zal geen verbazing wekken dat de bevolkingsdruk een zware last is voor het behoud van dit ware openluchtmuseum. Sinds het ruim tien jaar geleden een Unesco-monument is geworden, wacht het eiland nog steeds op

de middelen om het meest noodzakelijke herstelwerk te kunnen uitvoeren.

Antoine, die onlangs een gastenverblijf heeft gerestaureerd, gaat in op de onderhoudsproblemen: "De gebouwen zijn opgetrokken uit koraalkalksteen, een poreus materiaal dat een voortdurend onderhoud behoeft. In de macuti-stad begint zinkplaat de plaats in te nemen van de palmdaken die elke drie jaar vernieuwd moeten worden." Het eiland is klein en toch lijkt het werk gigantisch.

En dan praten we nog niet over alle wrakken van schepen die in de loop der eeuwen in de omgeving gestrand zijn en die nog niet gevrijwaard zijn van schatjagers. Vijf jaar geleden heeft een Duits-Portugees particulier bedrijf een vergunning gekregen voor archeologisch onderzoek rondom het eiland. In mei 2004 werd bij Christie's in Amsterdam opgedoken Chinees porselein uit de veertiende eeuw geveild. Dit heeft in Mozambique nog geen echte discussie op gang gebracht over de noodzaak deze inkomsten aan te wenden voor de ontwikkeling van het eiland.

Het toerisme, dat een stijgende lijn vertoont, dient op dezelfde manier de ontwikkeling van het eiland ten goede te komen. Luis Filipe Ferreira, docent geschiedenis aan de Universiteit van Maputo en kind van het eiland, pleit voor een gemeenschapsaanpak van het toerisme.

"We moeten een toerisme ontwikkelen waarin we ons culturele erfgoed, en met name de oude ambachten en de tradities, uitbuiten, opdat de bevolking er als eerste van profiteert." Tot nu toe hebben alleen een paar kleine Europese particuliere investeerders renovaties uitgevoerd. Toch is er kort geleden een immigratiebureau geopend om het de toeristen gemakkelijker te maken. In het gloednieuwe gebouw dient een kanonskogel om de deur open te houden... Zo zit de geschiedenis van het eiland Mozambique in elkaar: een bizar huwelijk tussen verleden en heden, welvaart en armoede, geschiedenis en mythe; culturen, levende en veranderende, die door de straten van het eiland stromen als door aderen •

